

Projektowane synody w dawnej diecezji krakowskiej w latach 1550—1800.

Realizując jeden z punktów programu prof. J. Sawickiego w zakresie pracy przygotowawczej nad opracowaniem historii ustawodawstwa synodalnego w dawnej Polsce¹, w niniejszym artykule, stanowiącym jeden z większych fragmentów naszych materiałów do dziejów synodów i statutów synodalnych dawnej diecezji krakowskiej, zamierzamy omówić zagadnienie projektowanych, a nieodprawionych synodów diecezjalnych krakowskich w okresie XVI—XVIII w. Dane źródłowe zostały przez nas zasadniczo zebrane przy prowadzeniu poszukiwań głównie w archiwach kościelnych w Krakowie, których celem ma być w przyszłości opracowanie zagadnienia statutów synodalnych krakowskich w Polsce przedrozbiorowej

1) Projektowany synod w 1550 r.

Burzliwy sejm w Piotrkowie w okresie od 15 V do 26 VII 1550 r.², na którym szlachta domagała się zwołania synodu narodowego, zniesienia zakonów, zajęcia dóbr kościelnych, likwidacji jurysdykcji duchownej, jak i załatwienia sprawy małżeństwa zamierzonego przez Orzechowskiego³, skłonił prymasa M. Dzierzgowskiego po naradzie z biskupami do zwołania synodu prowincjonalnego na styczeń 1551 r.⁴. Synod odnośny

¹ Sawicki, *Programme et état actuel des travaux préparatoires relatifs à la publication du „Corpus Conciliorum Poloniae“*, Poznań 1949; (nadbitka z Czasopisma Prawno-Historycznego, t. II).

² Konopczyński, *Chronologia Sejmów Polskich 1493—1793*. (Archiwum Kom. Hist., Seria 2, t. IV, nr 3) Kraków 1948 nr 60/138).

³ Pocięcha, *Arcybiskup gnieźnieński Mikołaj Dzierzgowski, prymas Polski*. Nasza Przeszłość II, Kraków 1947, 61).

miały poprzedzić synody diecezjalne. Biskup krakowski, Samuel Maciejowski zażądał od swej kapituły wydania opinii w tej sprawie. Ta ostatnia na sesji w piątek, 24 X 1550 r. wyjaśniła, że choć od ostatniego synodu diecezjalnego z 1549 r., nie upłynął jeszcze rok, niemniej w ciągu 15 dni udzieli mu odpowiedzi⁵. Śmierć Maciejowskiego w dniu 26. X 1550 r. stanęła na przeszkodzie w urzeczywistnieniu projektu synodu⁶. Wypędzenie zaś Paulinów z Pińczowa przez Mikołaja Oleśnickiego skłoniło kapitułę z początkiem listopada do interwencji w tej sprawie u bawiącego w Krakowie z okazji^b pogrzebu Maciejowskiego prymasa Dzierzgowskiego. Po naradzie biskupów w Krakowie w dniu 27 XI 1550 r. i powzięciu decyzji wytoczenia procesu Oleśnickiemu przed królem i senatem⁷, kapituła na sesji w dniu 28 XI postanowiła prosić prymasa o odroczenie synodu diecezjalnego. Wyjaśniła Dzierzgowskiemu, iż zgodnie z prawem powszechnym Kościoła nie może zwoływać partykularnych synodów w okresie wakansu diecezji. Porozumieć się musi z przyszłym biskupem co do potrzeby odprawienia synodu. Kontrybucję uchwaloną na ostatnim synodzie w 1549 r., prawie wszyscy duchowni diecezji zapłacili⁸.

2) Projektowany synod w 1557 r.

Sejm warszawski odbyty w okresie od 6 XII 1556 r. do 14 I 1557 r.⁹, na którym byli obecni prymas, biskupi, nuncjusz Lippomano, poza uchwaleniem podatków na wojnę inflancką zajął się także żądaniem izby poselskiej o zniesienie dekretu królewskiego z 12 XII 1550 r. przeciw heretykom i zaprowadzenia w kraju religijnego pokoju (*interim*) na wzór augsburskiego w Niemczech z 1555 r.¹⁰.

⁴ Tamże, 62.

⁵ Acta Cap. Crac., IV (1543—1551), f. 380v.

⁶ Troskolański, *Andrzej Radwan Zebrzydowski, biskup wrocławski i krakowski (1496—1560)*. Lwów 1902, t. I, cz. I, 69.

⁷ Pocięcha, Op. cit., 62—3; — Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, t. I. Kraków 1883, 247—8.

⁸ Acta Cap. Crac., IV, f. 395.

⁹ Konopczyński, Op. cit. nr 65 (139).

¹⁰ Pocięcha, Op. cit., 93

Mimo mowy Zebrzydowskiego wygłoszonej na sejmie w dniu 5 I 1557 r. w obronie praw Kościoła, król edyktem z 13 I 1557 r. ogłosił *interim* odbiegające w swej treści od żądań szlachty. Prymas dla załatwienia spraw religijnych, jak i zatwierdzenia podatków uchwalonych przez sejm zwołał synod prowincjonalny na 17 V 1557 r. do Piotrkowa, polecając biskupom oraz kapitułom odprawienie diecezjalnych synodów.

Kapituła krakowska otrzymała od prymasa w tej sprawie list 8 II 1557 r.¹² Rozważywszy propozycje Dzierzgowskiego wystosowała odpowiedź do biskupa Zebrzydowskiego 19 II 1557 r.¹³ Donosiła w niej o otrzymaniu listu prymasowskiego w sprawie zwołania synodu diecezjalnego, przekazała biskupowi egzemplarz powołanego pisma, wyrażając przypuszczenie, iż biskup otrzymał również podobny. We własnym imieniu oraz katolickich senatorów bawiących w Krakowie prosiła go o rychły powrót do stolicy dla naradzenia się w kwestii miejsca i daty odbycia synodu, jak i w innych sprawach religijnych (m. innymi ciężkiego położenia duchowieństwa diecezjalnego).

Troskolański, opierając się na liście oficjała krakowskiego J. Przerębskiego do Stan. Hozjusza z dnia z dnia 6 II 1557 r., przypuszczał, że Zebrzydowski przybył do Krakowa z końcem kwietnia lub w maju „może na jakiś synod diecezjalny, który powinien był złożyć przed prowincjonalnym“¹⁴. Przypuszczenie powyższe nie znajduje jednak potwierdzenia w współczesnych

¹¹ Troskolański, Op. cit., t. II, cz. I, 150 przyp. I; — Pocięcha, Op. cit., 93.

¹² Troskolański, Op. cit., t. II, cz. II, 2—3.

¹³ Liber Archivi nr 4 f. 174—5; — Wisłocki, *Andrzeja na Więcborku Zebrzydowskiego biskupa włocławskiego i krakowskiego korespondencja z lat 1546—1553*. (Acta Historica, t. I, Kraków 1878, nr 867 (543) „...De Synodo dioecesanā celebranda allatae sunt nuper ad nos litterae R. Dni Archiepiscopi Gnesnensis, quarum exemplar Dtioni V. R. praesentibus adjunctum mittimus, quamvis alias similes quoque litteras Dtionem V. R. habuisse non dubitamus“.

¹⁴ Op. cit., t. II, cz. II, 4, 12 przyp. 2; — List Przerębskiego podany w wydawnictwie: Zakrzewski—Hipler, *Stanisłai Hosii... Epistolae tum etiam eius orationes, legationes*. T. II (1551—1558). Acta Historica, t. IX (Cracoviae 1886), nr 1876 (916).

źródłach, toteż Korytkowski mógł słusznie pisać: „że zaś próby co do zwołania tak wielce potrzebnego synodu diecezjalnego nie uwzględnił, nie ulega wątpliwości, ponieważ nigdzie najmniejszego o odprawieniu synodu nie znajdujemy śladu“¹⁵.

3) Projektowany synod w 1564 r.

Prymas Uchański planował zwołanie synodu prowincjonalnego po zjazdach w Bulsku i Pińczowie na koniec czerwca, z kolei na początek września, wreszcie na 17 XII 1564 r. do Piotrkowa¹⁶.

Po swym powrocie z sejmu w Parczowie 24 VI—12 VII 1564 r.¹⁷, na którym król i senat w obecności nuncjusza Comendone przyjął uchwały Soboru Trydenckiego¹⁸, wysłał do biskupów i kapituł okólnik z Łowicza w dniu 29 VIII, zawiadamiając o ostatnim terminie synodu. Dołączył do niego artykuły przyszłych obrad synodalnych z prośbą o zachowanie tajemnicy przez episkopat dla niezrażania heretyków¹⁹. Otrzymała je również kapituła krakowska od swego biskupa F. Padniewskiego w dniu 7 IX 1564 r. przez archidiakona krakowskiego, A. Krajewskiego²⁰. Na sesji w tym dniu przeciwstawiła się projektowi biskupa co do odprawienia synodu diecezjalnego zaskaniając się niebezpieczeństwem zarazy grasującej w wielu okolicach Rzplitej, jak i brakiem potrzeby zwołania takowego. Należałoby jednak, jej zdaniem na jakieś 3—4 dni przed odbyciem synodu prowincjonalnego zwołać zebranie de-

¹⁵ *Pralaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej...*, t. IV, Gniezno 1883, 475 (w życiorysie A. Zebrzydowskiego).

¹⁶ Wierzbowski, *Uchańsciana*, V, 312. Por. w tej sprawie korespondencję Uchańskiego z Hozjuszem w *Uchańsciana*, III, nr 20 (61—4), nr 21 (64—5), nr 22 (65—6), nr 23 (66—69), nr 24 (70—1), nr 25 (74—5).

¹⁷ Kònopczyński, *Op. cit.*, 69 (140).

¹⁸ Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy...*, III, 307—8; — Por. U. Heyzmann, *Zur Publication der Trienter Beschlüsse in Polen* (Archiv f. kath. Kirchenrecht, XVII (1869), 76—95; — Völker, *Kirchengeschichte Polens*. Berlin und Leipzig 1930, 202.

¹⁹ Wierzbowski, *Uchańsciana*, I, 66, 69; V, 313.

²⁰ *Acta Cap. Crac.*, VI (1564—1577), f. 11v—12.

legatów kapituł dla naradzenia się nad sprawami mającymi być poruszonymi na nim²¹.

Jednocześnie kapituła skierowała list do kapituły gnieźnieńskiej w dniu 2 X 1564 r., żaląc się w nim na lekceważenie przez prymasa prawa kapituł, gdyż ten ostatni pominął dawną praktykę zawiadamiania wprost kapituł i zasięgania od nich opinii co do sprawy zwoływania synodów prowincjonalnych²².

Kapituła gnieźnieńska solidaryzowała się z kolegami z Krakowa i nie odprawiła zleconego jej przez Uchańskiego synodu diecezjalnego gnieźnieńskiego, mimo listu prymasa ganiącego podobne postępowanie²³.

4) Projektowane synody w latach 1565—66.

Uchański nie zrezygnował jednak z planu odprawienia synodu prowincjonalnego, na który zaprosiwszy dyssydentów, pragnął doprowadzić do upragnionej zgody między obu wyznaniem²⁵. Okólnikiem swym z Łowicza z dnia 12 VIII 1565 r. zwoływał synod prowincjonalny na 14 X 1565 r. do Piotrkowa z programem obrad zawarłym w słowach: „morum reformatio, haeresum extirpatio, utilitas ecclesiasticae disciplinae et singularum cleri personarum“ Domagał się od biskupów powiadomienia o jego okólniku kapituł i odprawieniu przez nich synodów diecezjalnych oraz archidiaconalnych w odpowiednim okresie czasu przed synodem prowincjonalnym²⁵.

Kapituła krakowska otrzymała artykuły prymasa od Padniewskiego, wyłaniając osobną komisję do opracowania instrukcji dla swych posłów na synod prowincjonalny²⁶. Nie znaj-

²¹ Acta Cap. Crac., VI, f. 11v—12; Por. sesję kap. krak. z 30 IX (f. 12v).

²² Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, I, 380 przyp. 1; — tenże, *Arcybiskupi...*, III, 310 nn.

²³ Sawicki, *Concilia Poloniae*, V, Synody archidiecezji gnieźnieńskiej i ich statuty. Warszawa 1950, 145.

²⁴ Wierzbowski, *Uchańsciana*, V, 314; — Korytkowski, *Arcybiskupi...*, III, 310 nn.

²⁵ *Uchańsciana*, II, nr 93 (198—200), nr 94 (200—1); V, 346—7; I, nr 73 (109—10).

²⁶ Acta Cap. Crac. VI, f. 16v; — *Uchańsciana*, V, 349—50; II nr 97 (203—12); — Liber Archivi, nr 23, 12.

dujemy jednak ani w aktach kapitulnych, ani w innych źródłach z tego czasu wiadomości o odprawieniu synodu diecezjalnego. Fakt ten był na rękę biskupowi Padniewskiemu, wykonującemu jurysdykcję według przepisów trydenckich, uszczuplających prawa kapituł²⁷.

Popadł więc z nią w konflikt, a kler uciskany przez dyssydentów nie znajdując pomocy i obrony ze strony własnego biskupa znalazł się w bardzo trudnym położeniu. Świadczy o tym skarga delegatów kapituły sandomierskiej w osobach kan. Stan. Grotkowskiego i Jak. Lipnickiego, przedłożona kapitule krakowskiej na sesji tejże w dniu 30 IX 1566 r.²⁸. Delegaci narzekali na nieodprawienie oddawna synodu diecezjalnego, mogącego tylko na duchownych nakładać podatki, a tymczasem w ostatnich 3-ach latach musieli je płacić, nie znajdując obrony przed uciskiem szlacheckim. Kapituła w liście do kapituły gnieźnieńskiej z 2 X domagała się zwołania synodu prowincjonalnego, poleciła spisać skargi duchownych sandomierskich archidiakonowi Stan. Dąbrowskiemu, wysyłając z nimi 3 X delegację do biskupa²⁹.

5) P r o j e k t o w a n e s y n o d y w l a t a c h 1572 — 1573 r.

Uchański po zjeździe w Kaskach w połowie listopada 1572 r., nosił się nadal z myślą zwołania synodu prowincjonalnego równocześnie z sejmem konwokacyjnym w Warszawie, proponując episkopatowi odbycie synodów diecezjalnych. Sam dla przykładu zwołał w swej archidiecezji synod diecezjalny na 29 XII 1572 r.³⁰. Zasięgał również rady u delegata kapituły krakowskiej; Ścibora Krzykowskiego w sprawie synodu prow. Otrzymał od niego odpowiedź, iż zbyt krótki okres czasu nie pozwala na odprawienie przed prowincjonalnym synodów diecezjalnych, nadto, jeśli chodzi o Kraków, panujące w nim morowe powie-

²⁷ *Uchańsciana*, V, 366—7.

²⁸ *Acta Cap. Crac.* VI, f. 79v.

²⁹ *Acta Cap. Crac.* VI, f. 79; list ten odczytano na sesji 3 X (f. 79v);— Por. Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, I, 383, przyp. 2.

³⁰ *Uchańsciana*, V, 375—6; — Sawicki, *Concilia Poloniae*, V, 147;— Korytkowski, *Arcybiskupi...*, III, 376.

trze uniemożliwia zwołanie diecezjalnego synodu. Wreszcie dyssydenci mogliby wykorzystać synod prowincjonalny do zawarcia ugody religijnej niekorzystnej dla katolików³¹.

Prymas znalazł sprzymierzeńców dla swych planów w osobie Franciszka Krasińskiego, dotychczasowego podkanclerzego, który zostawszy biskupem krakowskim w dniu 2 VI 1572 r. usilnie zabiegał o pojednanie obu zwaśnionych obozów religijnych. Świadczy o tym położenie przezeń podpisu na dokumencie konfederacji warszawskiej w dniu 28 I 1573 r., który to krok doprowadził go do otwartej walki z własną kapitułą³². Po swym ingresie do Krakowa 18 VII 1573 r.³³ rozpoczął realizację własnego programu, którego jednym z etapów miała być poprawa duchowieństwa pod względem intelektualno-moralnym³⁴.

W punktach przedłożonych od siebie na sesji generalnej kapituły w dniu 1 X 1573 r. skarżył się na oplakany stan religijny we własnej diecezji, dla zaradzenia któremu pragnął odprawić synod diecezjalny. Terminy wyznaczył albo przed przyjazdem króla Henryka Walezego albo po jego koronacji albo wreszcie po przyszłym sejmie warszawskim, planując na wspomnianym synodzie przyjęcie uchwał trydenckich. Prosił kapitułę o wypowiedzenie się w tych sprawach³⁵.

³¹ *Uchańsciana*, V, 376.

³² Gostyński, *Franciszek Krasiński polityk złotego wieku*. *Studia Historico-Ecclesiastica* 4, Warszawa 1938, 145—9, 153—4.

³³ *Acta Cap. Crac. VI*, f. 260—260v.

³⁴ Gostyński, *Op. cit.*, 145.

³⁵ *Acta Cap. Crac. VI*, f. 260—260v: „Quod cum videat summam ecclesiarum parochialium negligentiam, plurimas earum desertas et sacerdotibus vacuas, in quibus nulla sacramenta christifidelibus ministrantur, non solum autem propter haeresim, aut in bonis haereticorum, sed etiam in catholicorum et tanto magis in bonis Ecclesiae et Epatus huius Crac... in quibus fere omnibus laici, saeculares, homines iuvenes, aulici et plerique idiotae ipsas parrochiales possident, nulla onera, nullam curam omnium suarum habentes, cum scandalo et detrimento salutis ipsorum et... Unde cuperet sua Dom. Rma in hoc quoque reformationem fieri, processumque mittendum ac etiam de Synodo Dioecesisana si videretur ante adventus Regis novi vel post coronationem eius, aut post comitia Regni futura indicenda, ac etiam decretis Tridentini Concili iam tandem recipiendis, vel quomodo suis d. Rndis Ven. Capli videbitur, ita se facturum dictus Rmus Dnus Nr recepit“.

Kapituła mając na względzie tragiczną sytuację Kościoła w kraju w swej odpowiedzi z 10 XII 1573 r., zachęcała biskupa do zwołania synodu diecezjalnego, jak i do starań o odprawienie prowincjonalnego, tak długo jednych i drugich przez wszystkich oczekiwanych. Kan. Goślicki miał zredagować odnośne pismo i osobiście prosić biskupa w Iłży, by przekonał prymasa o potrzebie odbycia synodu. Szanując jednak pogląd biskupa, pragnącego zwołać *congregationem quondam* biskupów, delegatów kapituł większych i opatów zaznaczała, iż przychyła się do jego zamiarów³⁶.

Plany Krasieńskiego i życzenia kapituły nie spełniły się. Biskup w dalszym ciągu na sejmie konwokacyjnym warszawskim w 1574 r. (30 VIII — 18 IX)³⁷, popierał zgłoszony projekt odprawienia wspólnego synodu stanów szlacheckiego i duchownego dla załatwienia obustronnych sporów. Wysłał w tej sprawie list do prymasa prosząc o zgodę na to i o rozważenie zagadnienia na synodzie diecezjalnym. Prymas jednak radząc się nuncjusza W. Laureo, w rezultacie wspólnego postanowienia wysłali list do Krasieńskiego, odradzając mu zwołanie synodu do Krakowa. Nuncjusz od siebie wysłał jednego z własnych dworzan z listem do kustosza i scholastyka krakowskiego, ewentualnie do całej kapituły z żądaniem, by ta nie godziła się na synod diecezjalny ani na jakikolwiek układ z heretykami³⁸.

Dla zażegnania niebezpieczeństwa ujawnienia tych planów dyssydentom wysłannik nuncjusza miał zażądać zachowania sekretu kapitulnego co do nich.

Krasieński nie dał za wygraną, skoro w grudniu 1574 r. proponował Uchańskiemu zwołanie jeśli już nie synodu, to wspólnego zjazdu ze szlachtą w Radomiu dla załatwienia spornych spraw i to przed zjazdem Stężyckim, zwołanym na 12 V 1575 r.,

³⁶ Acta Cap. Crac., VI, f. 301—201v.

³⁷ Konopczyński, Op. cit., nr 79 (141); — Gostyński, Op. cit., 149.

³⁸ Uchańsciana, V, 378; — Wierzbowski, Vincent Laureo, évêque de Mondovi, nonce apostolique en Pologne 1574—1578 et ses dépeches inédites au cardinal de Come, Ministre secrétaire d'État du pape Grégoire XIII. Varsovie 1887, nr 31 (106—109). Chodzi tu o pismo ze Skiernewic z dnia 16 X 1574 r.

ostrzegając prymasa przed zemstą dyssydentów³⁹. Mogli oni pozbawić reszty praw Kościoł.

Informował się jeszcze w tej sprawie u swej kapituły. Ta porozumiała się z nuncjuszem na sesji generalnej w dniu 4 II 1575 r. większością głosów wypowiedziała się wbrew pogładowi biskupa za synodem prowincjonalnym. Powinny ten ostatni poprzedzić synody partykularne oddawna zaniechane⁴⁰.

6) Projektowany synod w 1628 r.

Na pokrycie kosztów toczącej się wojny ze Szwecją na sejmie warszawskim w 1627 r. (12 X — 24 XI) obecni biskupi i delegaci kapituł zgodzili się na zapłacenie kontrybucji przez kler pod warunkiem uchwalenia powyższej przez synod prowincjonalny i zatwierdzenia przez Rzym⁴¹.

Prymas Wężyk w liście z dnia 2 I 1628 r. do kapituły gnieźnieńskiej donosił jej o odnośnej sprawie, zawiadamiając jednocześnie o porozumiewaniu się z innymi biskupami co do przedmiotu obrad synodalnych, jak i odprawieniu przez nich synodów diecezjalnych⁴².

Zdaniem prymasa biskup krakowski, M. Szyszkowski nie widział potrzeby zwołania synodu w swej diecezji, w której, jak twierdził „in viridi obserwantia“ były uchwały synodu z 1621 r.⁴³.

Potwierdzeniem stanowiska zajętego przez Szyszkowskiego był jego okólnik wydany w Kielcach 10 III 1628 r., w którym powiadał kler o zwołaniu synodu prowincjonalnego na 22 IV do Piotrkowa oraz wyjaśniał powody niezwoływania przez

³⁹ Gostyński, Op. cit., 125; — Uchańsciana, V, 378.

⁴⁰ Acta Cap. Crac., VI, f. 305.

⁴¹ Konopczyński, Op. cit., nr 123 (148).

⁴² Korytkowski, Arcybiskupi..., III, 703, przyp. 1; — Sawicki, Concilia Poloniae, V, 228 nn.

⁴³ *Reformationes Generales ad Clerum et populum Dioecesis Cracovien. pertinentes ab Ill.mo et R.mo Dno Martino Szyszkowski Dei et Apostolicae Sedis Gratia Episcopo Crac. Duce Sever. in Synodo Dioecessana sancitae et promulgatae. Anno M. DC. XXI die decima Febr. Cracoviae, in Officina Andreae Petricovii Tipog. S. R. M.*

siebie synodu diecezjalnego⁴⁴. Zasadniczym z nich był brak wolnego czasu na odprawienie tegoż z przyczyny zajęcia duchowieństwa obowiązkiem słuchania spowiedzi wielkanocnej. Podobnież za krótki był okres między Niedzielą Przewodnią a datą synodu powincjonalnego na odbycie synodu. Polecał więc kapitułom katedralnej i kolegiackim naradzić się nad przedłożonym im tematem obrad synodu prowincjonalnego jak i sprawą karności kościelnej, wnioski zaś miano przesać do jego kancelarii. Podobne narady winni przeprowadzić opaci i przełożeni zakonni zobowiązani do wzięcia udziału w synodzie.

Dziekani zaś w okresie dwu tygodni od Niedzieli *Laetare* do Niedzieli *Męki Pańskiej*, w którym kler parafialny będzie mniej zajęty spowiedzią, mają zwołać w pewien dzień podany na marginesie okólnika biskupiego podwładne duchowieństwo. Na zebraniu przeprowadzą naradę w sprawie podniesienia karności kościelnej, usunięcia występków, załatwienia sporów, wykonania statutów prowincjonalnych i diecezjalnych, przesyłając spisane uchwały do kancelarii biskupa lub do Oficjała generalnego i Oficjałów okręgowych (foralnych).

Kapituła katedralna na sesjach 31 III i 14 IV 1638 r. omówiła zagadnienia związane z synodem prowincjonalnym, wybierając nań swych posłów. Jednocześnie założyła protest przeciw decyzji biskupa o niezwołaniu synodu diecezjalnego, dodając, iż nie ponosi z tego powodu winy. Upomniała biskupa, by przestrzegał postanowień trydenckich co do terminów odbywania synodów w diecezji⁴⁵.

7) Projektowane synody w 1638, 1641 r.

Biskup Zadzik przygotowując relację o stanie diecezji dla Stolicy Ap. w związku zbliżającym się trzechleciem złożenia

⁴⁴ Libér Archivi, nr 9, 183; — Ks. Fr. Skrobisz w swej pracy pt. *Marcin Szyszkowski (biskup krakowski)*. Kraków 1950 (maszynopis w Archiwum Uniw. Jagiell. w Krakowie) nie zna powyższego projektowanego synodu.

⁴⁵ Acta Cap. Crac., XII (1620—1631), f. 254, 255v; — por. s. XXIV de ref. c. 2 (Richter, *Canones et decreta Concilii Tridentini*. Lipsiae 1853, 328). Sobór zalecał odprawianie synodów prow. co trzy lata, diecezjalnych każdego roku.

powyższej, zawiadomił przez swego pełnomocnika, E. Krętkowskiego kapitułę o swym zamiarze odprawienia synodu w diecezji ⁴⁶.

Prosił ją o wskazanie miejsca i podanie daty tego synodu. Na sesji generalnej w dniu 2 X 1638 r. udzielono biskupowi odpowiedzi w tej formie, iż kapituła zajmie się rozważeniem jego życzenia ⁴⁷.

Zły stan zdrowia z jednej strony, z drugiej zaś zajęcie się sprawami państwowymi nie dozwoliły biskupowi na wykonanie jego zamiaru ⁴⁸, jak to można wnioskować z jego relacji o stanie diecezji przesłanej do Rzymu 26 IX 1639 r. ⁴⁹. Prosił w niej o uwzględnienie przez Stolicę Ap. powołanych powodów, zaznaczając, iż po odzyskaniu zdrowia nie omieszka zwołać synodu diecezjalnego. Drugi raz w związku z projektowanym przez prymasa Lipskiego synodem prowincjonalnym na maj 1641 r. ⁵⁰, mającym poprzedzić sejm w Warszawie (20 VIII — 4 X 1641 r.) ⁵¹, Zadzik zgodnie z dawnym zwyczajem starał się odprawić synod w swej diecezji. W punktach przedłożonych kapitule krakowskiej na jej sesji generalnej w maju tegoż roku przez audytora, ks. B. Januszowicza powiadał ją o tym planie ⁵².

Kapituła pozostawiła biskupowi wolną rękę, wysuwając od siebie miasto Kraków jako miejsce odbycia synodu z powodu łatwiejszego zakwaterowania i wyżywienia uczestników. Jako czas na obrady synodalne wysunęła okres około św. Jana Chrzciciela.

Oдноśnie do listy członków-uczestników przyszłego synodu

⁴⁶ Por. życiorys biskupa Zadzika: Korytkowski, *Pralaci i kanonicy...*, IV, 383—99; — Szelaḡowski, *Jakub Zadzik wielki biskup krakowski*. (Przewodnik nauk.-liter., 1904, 894—905) oraz Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego, XXXII, 484—6.

⁴⁷ Acta Cap. Crac., XIII (1631—1643), f. 399v.

⁴⁸ Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*. Warszawa 1936, I, 311.

⁴⁹ Rkps 69, f. 27, 30 (Bibl. Jag. w Krakowie).

⁵⁰ Sawicki, *Concilia Poloniae*, V, 236—7.

⁵¹ Konopczyński, *Chronologia...*, nr 140 (151).

⁵² Acta Cap. Crac., XIII, f. 561—561v.

oparła się na projektach zawartych w okólnikach biskupa kujawskiego M. Łubieńskiego z dnia 6 II 1634 r. w sprawie zwołania synodu archidiaconatu pomorskiego⁵³, oraz prymasa Lipskiego z 20 X 1640 r. o zwołaniu synodu archidiaconatu gnieźnieńskiego⁵⁴. Proponowała Zadzikowi, by z każdego dekanatu wzięli udział w synodzie tylko dziekan i dwaj starsi proboszczowie wybrani na kongregacji dekanalnej. Inni mogli przyjechać jako goście. Uzależniała swój plan od stanu zdrowia ordynariusza. Niestety śmierć przedwczesna Lipskiego przeszkodziła w odprawieniu synodu zarówno krakowskiego jak i gnieźnieńskiego⁵⁵.

8) Projektowane synody Trzebickiego i Szaniawskiego.

Wiadomość o pierwszym znajduje się w relacji o stanie diecezji przesłanej do Rzymu w 1668 r.⁵⁶. Trzebicki stwierdza, iż zna przepis trydencki o zwoływaniu synodów co trzy lata, ale w Polsce obecnie rzadko są odbywane. Ostatni synod krakowski miał miejsce w 1643 r. (prowincjonalny również w tym samym roku). Na przeszkodzie w zwołaniu pierwszego stanęły ciągle wojny, konfederacje, zarazy, ustawiczne kontrybucje, jak i inne klęski publiczne oraz prywatne⁵⁷.

Biskup Szaniawski w swej relacji zaznacza, iż nie mógł odprawić synodu, ale potrzebom diecezji stara się zaradzić przez wydanie listu pasterskiego⁵⁸. Rozpoczął również wizytację znaczniejszych kolegiat osobiście lub przez archidiaconów, czy wreszcie przez specjalnych upoważnionych komisarzy.

⁵³ *Statuta Synodalia dioecesis Wladislaviensis et Pomeraniae*. Collegit et edidit Zeno Chodyński. Varsaviae 1890, 197.

⁵⁴ Sawicki, *Concilia Poloniae*, V, 236.

⁵⁵ Acta Gratiiosa A. Załuski, I (1746—7) 579—80; — Por. relację w pracy Horszowskiego, *Żywot Andrzeja Zawiszy Trzebickiego, biskupa krakowskiego (1608—1679)*. Kraków 1860, 383—403, o synodzie, 400—1.

⁵⁷ Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*. Warszawa 1936, II, 19—50; — Por. w okresie 1659—63 konfederacje wojskowe Związku Braterskiego i Święconego, 1661—4 — wojna z Moskwą (11, 52—4), rokosz Lubomirskiego (11, 55—7), zamęt na Ukrainie od 1664 r., rozejm andruszowski 31 I 1667 (11, 61).

9) Projektowany Synod Załuskiego — 22 I 1759 r.

W swej drugiej relacji z 1756 r. wyjaśnia powody nieodprawienia synodu diecezjalnego, na które złożyły się zajęcie się sprawami publicznymi⁵⁹. Zastępczo dla zaradzenia brakowi statutów synodalnych wydał dla duchowieństwa list pasterski, zawierający przepisy dotyczące się życia kleru, jego obyczajów oraz administracji św. Sakramentów⁶⁰. Zobowiązuje się odprawić synod w 1757 r., o ile na przeszkodzie nie staną znów sprawy państwowe.

11 V 1757 r. w punktach przedłożonych kapitule krakowskiej a różważanych przez nią na sesji generalnej w dniu 24 V jeden odnosił się do przyszłego synodu. Biskup prosił o przedłożenie mu przedmiotu obrad synodalnych oraz opinii co do zmiany dawnych przepisów, które należało dostosować do aktualnych potrzeb diecezji, zwłaszcza, że ostatni synod miał miejsce w Krakowie za biskupa K. Łubieńskiego w 1711 r.⁶¹.

Kapituła w odpowiedzi podkreśliła konieczność zwołania synodu dla poprawienia nadwątlonych obyczajów w tak obszernej diecezji, pochwaliła zamiary biskupa, zaznaczając, iż należy załatwić na nim sprawy odnoszące się do karności kościelnej, odmiany życia kleru oraz wiernych. Skarżyła się na ciężkie położenie duchowieństwa spowodowane przez świeckich, osłabienie władzy i jurysdykcji duchownej, na ciągłe kontrybucje, przekraczające możność ich zapłacenia, nieoddawanie dziesięcin. Należało to wszystko omówić na synodzie⁶².

Zbieranie materiałów trwało cały rok. Z kolei biskup wydał 7 X 1758 r. w Krakowie okólnik zwołujący synod na dzień 22 I 1759 r. do Krakowa do kościoła NMP.

⁵⁹ Acta Gratiiosa A. Załuski, I, 525 oraz rkps 3131, 29 (Archiwum Czart. w Krakowie, obecnie Archiwum Woj. w Krakowie); — Por. *Epistola pastoralis...* A. MDCCXX Cracoviae k. nlb. 22.

⁵⁹ Rkps 3131, 73. Brał biskup udział z woli króla w Komisji Dubieńskiej.

⁶⁰ *Epistola Pastoralis ad clerum dioecesis Cracoviensis... Andreae Stanislai Kostka Załuski... impressa.* A. D. MDCCXLVI Cracoviae, k. nlb. 5.

⁶¹ Acta Cap. Crac., XXIII (1754—1765), p. 126—7 (ad 4).

⁶² Acta Cap. Crac., XXIII, p. 131.

Kapituły i dekanaty miały wybrać po 6 delegatów na synod. Poza nimi mieli wziąć udział z każdego dekanatu dziekan, zastępca tegoż i notariusz. Dezyderaty kleru należało przedłożyć aktuariuszowi Kurii biskupiej. Na miesiąc przed terminem synodu polecał odprawić w kościołach parafialnych i zakonnych Mszę św. wotywną o Duchu św. na intencję synodalnych obrad w każdy czwartek.

Wierni zaś winni w tej samej intencji przystąpić do Komunii św. Nadto zgodnie z zarządzeniem z 13 II 1758 r. dziekani winni przedłożyć na synodzie sprawozdania o stanie parafii dekanatu a wyjeżdżający duchowni pozostawić opiekę nad parafiami kapłanom zakonnym lub świeckim, nieobłożonym cenzurami, po myśli zarządzenia z 4 II 1758 r.⁶³

Istotnie zgodnie z żądaniem biskupa kapituły w diecezji, jak np. opatowska na sesji XI 1758 r. wybrała 6 delegatów polecając im przedłożyć wykaz fundacyj, czynszów, obligacyj należących do kapituł większej oraz mniejszej dla przeprowadzenia niezbędnych redukcji⁶⁴.

Podobnie kapituła sandomierska 18 II tegoż roku powiadomiona o dacie synodu⁶⁵ na sesji generalnej 2 XII wybrała posłów, zlecając im przedłożenie 6 wniosków na synodzie w imie-

⁶³ *Processus pro congregando Clero ad Synodum Dioecesanam Crac.* Okólnik ten oraz inne zarządzenia Załuskiego w formie oddzielnych druków znajdują się w osobnym tomie, wchodzącym w skład Archiwum Konsystorskiego w Krakowie pt. *Xiąząt Biskupów Krakowskich pisma na dyecezią...* Powołuje się w tym okólniku Załuski na synody odprawione przez siebie w Płocku, Łucku i Chełmnie.

⁶⁴ *Statuta Ecclesiae Collegiatae Opatoviensis (1705—1762) II*, 479. (Archiwum Koleg. Opatowskiej w Opatowie).

⁶⁵ *Acta Cap. Sandom. III*, 373 (Archiwum Kap. w Sandomierzu).

⁶⁶ Wiśniewski, *Katalog Pralatów i Kanoników sandomierskich*. Radom 1926, cz. II, 169—170.

⁶⁷ Sprawę synodu Załuskiego omawia St. Kotarzewski w swej pracy pt.: *Andrzej Stanisław Kostka Załuski jako biskup krakowski*, 149—161 (maszynopis w Archiwum Uniw. Jagiell. w Krakowie). W przedstawieniu historii synodu kilka błędów w datach przytoczonych dokumentów.

niu wyborców⁶⁶. Niestety śmierć Załuskiego 16 XII 1758 r. uniemożliwiła odprawienie projektowanego synodu⁶⁷.

10) Projektowany synod Sołtyka.

W relacji o stanie diecezji z 20 VII 1765 r. do Rzymu biskup Sołtyk tłumaczy się, że nie mógł odprawić synodu diecezjalnego z powodu rzadkiego zwoływania tychże w Polsce. Rozległe diecezje i trudności komunikacyjne utrudniają zwoływanie duchowieństwa na podobne obrady. Wzmiankuje o ostatnim synodzie z 1711 r., dodając, iż jego diecezja posiada liczne i wystarczające ustawy zarówno diecezjalne jak i prowincjonalne, które które on stara się łącznie ze swym klerem wykonywać⁶⁸.

⁶⁷ Acta Cap. Crac. XXIII, p. 225.

⁶⁸ Rkps 2931 f. 9 (Bibl. Jag. w Krakowie); — Por. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715—1788* (Monografie w zakresie dziejów nowożytnych). Wydawca Szymon Askenazy, t. V). Kraków i Warszawa 1906, 26—9; — Bastrzykowski w swej pracy: *Kolegiata św. Marcina w Opatowie i jej kapituła*, Część II, 1948, 26, 37, 42, 44, 56, 58, 67, biorąc notatkę podaną na wstępie III-go tomu Akt Kapituły Opatowskiej pt. „Praelati et Canonici ad praesens Collegiatae Opatov. in synodis Dioecesis Cracov. numero 8 habitae“ wraz z wykazem współczesnych członków tejże kapituły z 1763 r., odnoszącą się do ósmego miejsca kapituły opatowskiej wśród kapituł diecezji krakowskiej. (Por. *Reformationes Generales ad Clerum et Populum Dioecesis Cracovien. pertinentes ab Illmo et Rev. Dno D. Martino Szyszkowski... Episcopo Crac... in Synodo Dioecesana sasitae et promulgatae* A. M. DC. XXI die decima Februar. Crac...., p. 24) mylnie za wiadomość o odprawieniu synodu w 1763 r. przypisuje 10-ciu członkom kapituły opatowskiej uczestnictwo we wspomnianym fikcyjnym synodzie diecezjalnym.